

Hlubinková, Zuzana

[Kazmír, Silvestr. Slovník valašského nářečí]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2002, vol. 51, iss. A50, pp. 172-174

ISBN 80-210-2819-X

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100905>

Access Date: 13. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

(*chodá, prosej*); sporadicky jsou zastoupeny jevy obecněčeské (např. unifikace genitivu, dativu a lokálu složené adjektivní flexe ženského rodu typu *tý nový školy* a tvary typu *nes, začnul*), běžné jsou zpravidla pouze tehdy, když se shodují s rodinným jazykovým zázemím mluvčích. Déle však přezívají zejména nespisovné jevy charakteristické pro celou Moravu, např. nominativ pl. životných maskulin typu předseda s koncovkou *-i (sousedí, bráši)*, nebo dlouhé tvary zájmen *můj, tvůj, svůj* v nepřímých pádech (*mojeho*), nepřehlasované koncovky u měkkých substantiv (např. *bratranca, rukavicu*) aj. Shodně s hovorovou češtinou se uplatňuje např. odklon od jmenné deklinace posesivních adjektiv (*do Babiččiného údolí*). Hojně jsou rysy shodné se spisovným jazykem: koexistují dublety, jako např. tvary minulého času *dal jsi/dals*, dativ zájmena *já mi/mně* a další.

Obecně je pro mluvu nejmladší generace charakteristická snaha vyhybat se nápadným, úžeji lokálně omezeným nářečním prvkům (ty jsou pocitovány jako neprestižní) a přichýlení k co možná nejméně příznakovému (neutrálnímu) vyjadřování. Funkce prestižního útvaru zde připadá spisovnému (hovorovému) jazyku. Zejména se projevuje tendence po vyrovnání tvarů (tendence ke zpravidelnění tvaroslovného systému). Nápadné příznakové formy mizí nejen ve prospěch spisovného jazyka, ale často i ve prospěch jevů nespisovných, nadnářečních, typicky moravských (srov. např. četnost tvarů *rukavica, chcou, chodijou*). Déle rovněž přezívají výslovnostní návyky – jako jevy neuvědomované, a proto nepocitované jako zvláštní.

I když všechny nářeční skupiny preferují vyjadřování shodné se spisovným jazykem, míra přizpůsobivosti není u všech stejná. Nejprizpůsobivější je skupina slezská, naopak nejméně přizpůsobiví jsou mluvčí původem z východní Moravy. Autorka se rovněž snažila postihnout vliv vzdálenosti kompaktního nářečního vnitrozemského osídlení na utváření běžné mluvy pohraničního regionu. Konstatuje, že užší kontakt s blízkou sousedícím nářečním územím působí na udržování některých nářečních prvků, větší vzdálenost naopak podporuje nivelizaci nářečního vyjadřování.

Zaujmu i některá dílčí pozorování, např. vedle faktu, že dítě i v dnešní době zpravidla přejímá výchozí nářečně zabarvené vyjadřování matky, i případ, kdy se manželka přizpůsobuje nářeční normě manžela (popř. jeho rodiny).

Rádi konstatujeme, že se svého nelehkého úkolu autorka zhostila s úspěchem. Přehlednost nové, doposud nevyzkoušené metody, kterou autorka vypracovala, a mimořádně rozsáhlý autentický materiál poskytly S. Kloferové spolehlivý základ pro zdařilou jazykovou analýzu. Přesvědčivě vynívají i četné kvantitativní údaje doplňující zjištěná fakta. Je obdivuhodné, jak autorka složitý jazykový materiál vyčerpávajícím způsobem zhodnotila přehledně a srozumitelně. Stylizační dovednost, preciznost formulací a zpracovanost navíc zvyšují hodnotu její práce.

Autorčino přání uvedené v úvodu publikace – aby její práce přispěla k postižení tendencí, které se uplatňují ve vývoji regionálního úzu – bylo beze zbytku splněno. Monografie S. Kloferové znamená velmi cenný příspěvek k popisu tendencí vývoje současného českého národního jazyka. Nejen popisem mluvy teritoria doposud pomíjeného, ale i ojedinělým způsobem zpracování je to dílo skutečně přínosné.

Jarmila Vojtová

Silvestr Kazmír: *Slovník valašského nářečí*. Nakladatelství D. Malina, Vsetín 2001, 520 s. ISBN: 80-903010-1-0

Vzhledem k tomu, že práce na posledním díle Českého jazykového atlasu budou zhruba do dvou let ukončeny, stojí před českou nářeční lexikografií další úkol, a to vypracování celonárod-

ního nářečního slovníku. Jeho předstupněm jsou lokální nebo regionální slovníky (problematikou nářečních slovníků se v tomto čísle sborníku zabývá příspěvek J. Vojtové). Nejnovějším slovníkem z Čech je Podkrkonošský slovník J. Bachmannové (1998). Slezsko se může pochlubit řadou slovníků, poslední z nich je od Z. Sochové z roku 2001 (Lašská slovní zásoba, jihovýchodní okraj západolašské oblasti). Třetím nářečním slovníkem z nejnovější doby je Slovník valašského nářečí; napsal jej nedialektolog S. Kazmír. Právě touto prací se budeme zabývat.

Kazmířův slovník zpracovává slovní zásobu ze severní (valašské) podskupiny východomoravských dialektů, tedy ze Vsetínska, Valašskomeziříčska, Rožnovska, Valašskokloboucka, Brumovska, Vizovicka a Zlínska. Chybně je do této skupiny zařazeno Frenštátsko, neboť to patří základními nářečními znaky do jižní podskupiny slezských nářečí (např. jen krátké samohlásky, proti valašskému *í, ý, ú* je veskrze *i, y* a *u*, přízvuk na předposlední slabice). Škoda, že autor lexikumu omezen svým výskytem jen na určitou oblast jen zřídka lokalizuje (např. *kandráték* ‚pupenec‘ – F, tedy z Frenštátska – zde je navíc chybná délka, *kaptuch* ‚sukno lehké různobarevné‘ – B, z Brumovska). Ostatní lexikum – nijak neoznačené – má patrně celovalašskou platnost.

Výše uvedené oblasti Valašska řadíme do severní podskupiny východomoravských dialektů, které uchovávají některé archaické rysy, např. měkké retnice *p', b', m', v', f'* (*m'esto*), výslovnost dvojího *i, y/í, ý* (*bíly x bíli*) a po sykavkách *těž y* (*cyt, cyzý, syta*), artikulace dvojího *l* s fonologickou platností (*jedla x jedla*), většinou zachované staré *y, ú* (proti spisovným dvojhláskám *ej, ou – mýn, vedú*), skupina *šč* bez změny v *š'* (*ešče*), zachované nezúžené *é* (*kamének*), nepřehlasované *a* (*i* z *ę*) po měkkých souhláskách v některých případech zůstává (*duša, tela*). Směrem k východu přibývá podob nepřehlasovaných (např. *pršať, klečať, poklúzať; jahňa, jasťřáb; mňa, ľa, sa; do obilá...*). Je zde též více podstatných jmen patřících k měkkým typům (*ječmeň; kost; studňa* ...). Z dalších tvaroslovních jevů charakterizuje zkoumané dialekty např. infinitiv zakončený na *-ř*, poměrně živé tvoření přechodníku přítomného (*leža*), přechod některých sloves 5. třídy k třídě 1. (*já lécu, oni lécu*).

Oceňujeme, že se autor, ač vzdělaný technik, při přípravě slovníku poučil; jeho slovník ukazuje, že odbornou literaturu vzáhl. Svých znalostí pak využil velmi dobře při přepisu nářečních dokladů a při koncipování závěrečných kapitol věnovaných hláskoslovním, morfoloickým a – což chceme zvlášť zdůraznit – i slovotvorným odlišnostem „valašských“ nářečí od jazyka spisovného. Právě slovotvorným odlišnostem bylo v minulosti ze strany dialektologů věnováno málo pozornosti. Přesto bychom k autorově přehledu doplnili některé výrazné nářeční rysy slovotvorné, a to tvoření obyvatelských jmen z redukovaného základu místních jmen na *-ice* a *-ovice* (Velké Karlovice – *Karlovan*), hromadná jména na *-dč'* (*vrbáč'*), výskyt adjektiva přivlastňovacího *bratrív* pouze ve variantách *bratrú* a *bratrúch* a hojně tvoření předložek složených (*spoza, ponad, spodod*).

Nářeční materiál čerpal S. Kazmír pro svůj slovník nejen z dialektologických prací (např. Bartošův Dialektický slovník moravský z roku 1906, nářeční monografie), excerpceí uměleckých děl a starších zápisů (např. J. Misárek-Slavíčinský, Slovník valašského nářečí užívaného na Vsacku ve druhé polovině 19. století, o jehož vydání se sám Kazmír v roce 2000 zasloužil a z něhož čerpal i pro recenzovaný slovník), ale také z vlastních výzkumů dialektu na Vsetínsku. Množství excerpovaných pramenů je úctyhodné. Přestože autor shromáždil opravdu velké množství lexikálních jednotek – 18 000 – z období zahrnujícího zhruba sto padesát let, je téměř nerozlišen nářeční materiál starší a novější. Zvlášť vyznačena (v tomto případě křížkem) jsou pouze slova velmi stará (např. *došarpať sa* ‚dobelhat se‘, *hornosť* ‚hoře, žalost‘).

Posuzovaný Slovník valašského nářečí (díl valašsko-český) má být první částí připravované práce. Autorův hodlá vydat jako druhou část slovník česko-valašský. Tento jeho záměr považujeme přinejmenším za problematyczny. Jaké by bylo poslání takového slovníku? Cožpak chceme někoho učit dialektu?

Slovník valašského nářečí S. Kazmíře zaznamenává velmi širokou slovní zásobu. V tomto případě nelze hovořit jen o slovníku diferenčním. Vedle základního lexika (ojediněle i individuálního slovního fondu) zachycuje celou řadu starých a zanikajících slov a termínů. Autor zaznamenal terminologii – jak bychom ostatně očekávali – salašnickou, zemědělskou a řemeslnickou. Ta první má část slov přejatých z rumunštiny (např. *brynza*, *čutera*, *-yra*), u zemědělské a řemeslnické terminologie nalézáme zase přejímky z němčiny (např. *oplégr*, výhonek na rostlině, *roub'*, *kvicht*, *závaží*). Stejně tak jsou vyznačeny další přejímky ze maďarštiny a slovenštiny. Zvláště oceňujeme soubor čtyř set padesáti úsloví a dvou set padesáti přísloví.

Slovník valašského nářečí je uspořádán abecedně. Autor neusiloval o dílo odpovídající nárokům kladeným na vědecké dílo z dialektologie a tomu také odpovídá výstavba jednotlivých hesel. Zcela jsou opomenuty gramatické údaje, které jsou nezbytné pro další využití slovníku v nářeční lexikografii. U podstatných jmen chybí tvar 2. pádu sg. a určení rodu, u sloves tvar 1. os. sg. a určení vidu. U některých sloves si pouze všímá jejich vazeb, např. *nakvákat'* (kemu). Za zcela nezbytné považujeme i užití heslového slova daného významu v příkladovém spojení. Těchto tzv. exemplifikací je v posuzovaném slovníku poskrovnu, např. *nové*, *nová úroda'* (*Do nového ešče vystačíme*). Vedle časové a generační charakteristiky, o níž jsme psali výše, chybí i hodnocení hesel z hlediska citového zabarvení. Právě expresivita je výrazným a častým rysem nářečního slovního fondu. Výrazy expresivní jsou označeny spíše ojediněle, např. *chytrolín*, *chytřák'* (pejor.). Tyto naše připomínky k výstavbě hesel Slovníku valašského nářečí jsou zásadního rázu, i když – znovu zdůrazňujeme – v tomto případě nejde o vědeckou práci, jako je tomu u výše uvedených slovníků z Podkrkonoší a západního Lašska. Ty mají vedle abecedně řazeného diferenčního slovníku i heslář, v němž je jazykový materiál rozdělen do věcněvýznamových okruhů. V Kazmířově slovníku je uplatněno tradiční řazení abecední. Vedle bohatého nářečního výraziva jsou k některým heslům připojena i četná synonyma (např. u *prašivky* na s. 278) a slova významově blízká (je zde zčásti uplatněno tzv. hnízdování). Dovíme se např., jak se pojmenovávají části vozu, pluhu, trakaře, saní a síta. Není zapomenuto ani na odrůdy obilí, druhy švestek, jablek, hrušek, polévek, kaší, koláčů, různých jídel (též receptů, viz na s. 29 postup při výrobě brynzy). Dokonce jsou uvedeny i druhy dýmek, klobouků, obuvi, čepců, šátků, chomoutů, též názvy duchů a strašidel. Nechybějí ani informace o lidovém léčitelství (s. 25), popisy zvyků, lidových slavností a tanců s nimi spojených. U nářečních názvů květin bohužel postrádáme jejich spisovné ekvivalenty. Škoda, že např. u vozu schází pro lepší názornost jeho nákras. Do nářečního slovníku rozhodně nepatří jazykovědná hesla typu *východomoravská nářečí* (s. 411), tvary *do keho*, *do koho'* (s. 51) nebo slovotvorná přípona *isko* (s. 107, správně psáno *-isko*). Ty mají své místo jen v mluvnické části v závěru slovníku.

Právě ve velkém bohatství nářečního výraziva a četných informacích o životě, práci a zvycích venkovského lidu Valašska tkví hlavní přínos Slovníku valašského nářečí S. Kazmíře. Z tohoto důvodu se stane atraktivním nejen pro obyvatele východní Moravy, ale i pro dialektology, etnografy a snad i učitele různých stupňů škol, zvláště když speciální slovník valašských nářečí dosud nemáme.

Zuzana Hlubinková